

بررسی و ارزیابی طرح‌های توسعه شهری بر اساس رویکرد

عدالت فضایی

(نمونه موردی: طرح ساماندهی فرحزاد)^۱

اعظم افشارنیا*، اسفندیار زبردست**، مرتضی طلاچیان***

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۶/۱۲ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۲۷

چکیده

بررسی و ارزیابی طرح‌های توسعه مبتنی بر نظریه‌های عدالت فضایی یکی از موضوعاتی است که در برنامه‌ریزی شهری ایران مغفول مانده است. هدف این مقاله تدوین چارچوب معیارهای عدالت فضایی و ارزیابی طرح ساماندهی محله فرحزاد بر اساس آن معیارها به روش کیفی است. از آنجاکه ارزیابی طرح‌های توسعه شهری با رویکرد عدالت فضایی مدنظر است با توجه به ماهیت موضوع عمدتاً از روش تحلیل ثانویه استفاده شده است. مبتنی بر یافته‌های پژوهش اصول عدالت فضایی در قالب ۱۲ مفهوم شامل، مشاوره با مردم، مشارکت محوری، نفی محرومیت و حاشیه‌نشینی، رعایت حقوق مردم، توزیع عادلانه منابع، آزادی، برابری فرصت‌ها، نیاز به سهم شدن در منفعت عمومی، استحقاق، همه‌شمولی و فراگیری، تنوع و تفاوت شناسایی شد. تحلیل محتوای اسناد طرح ساماندهی محله فرحزاد بیانگر آن است این طرح به میزان کمی با برخی از معیارهای عدالت فضایی مانند مشارکت محوری، مشاوره با مردم، استحقاق، توزیع عادلانه منابع، آزادی، برابری فرصت‌ها انطباق دارد، در صورتی‌که معیارهای نفی محرومیت و حاشیه‌نشینی، همه‌شمولی و نیاز به سهم شدن در منفعت عمومی در برنامه‌ریزی ساماندهی محله فرحزاد جایگاه پائین تری داشته است. طرح ساماندهی محله فرحزاد طرحی کالبدی است که تنها برخی از معیارهای موردنظر عدالت اجتماعی مبتنی بر لیبرالیسم را موردتوجه قرار داده است.

واژه‌های کلیدی: عدالت فضایی، طرح‌های توسعه شهری، طرح احیا و ساماندهی، محله فرحزاد

۱- این مقاله برگرفته از رساله دکتری خانم اعظم افشارنیا است.

* دانشجوی دکتری شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران.

azamafsharnia@yahoo.com

zebardst@ut.ac.ir

** استاد شهرسازی دانشگاه تهران. تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

*** استادیار شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران. talatchian@yahoo.fr

مقدمه و طرح مسئله

ارزیابی عدالت فضایی با توجه به ماهیت پیچیده شهرها و برخورداری از ابعاد اجتماعی، اقتصادی و کالبدی مختلف، در برنامه‌ریزی شهری اهمیتی فراوان دارد. در خصوص مطالعات مربوط به موضوع ارزیابی عدالت در برنامه‌های توسعه شهری، دو نگاه عمده قابل طرح است. نگاه اول شامل نظریاتی است که تمرکز آنها بیشتر بر فرآیند تهیه طرح‌های توسعه شهری است (یعقوبی، ۱۳۸۸، ۵۶). به‌عنوان مثال سنت‌هایی که فریدمن در کتاب «برنامه‌ریزی شهری در حوزه عمومی» برای برنامه‌ریزی شهری مطرح می‌کند که (عبارت‌اند از سنت اصلاح اجتماعی، سنت تحلیل سیاست، سنت یادگیری اجتماعی و سنت بسیج اجتماعی) و این سنت‌ها به رویه‌های ارتقای سطح عدالت در فرآیند برنامه‌ریزی شهری منجر می‌شوند. نگاه دوم، عدالت فضایی را در محتوای برنامه‌ها جستجو می‌کند (میرغلامی و همکاران، ۱۳۹۷: ۴۴). با توجه به اهمیت عدالت از دهه ۱۹۹۰ به بعد محققان شهری آشکارا شروع به توجه و آدرس‌دهی به موضوع عدالت فضایی کردند (Fainstein, 2014: 1).

اساساً حل بسیاری از مسائل شهرکه در نتیجه منجر به شکل‌گیری عدالت فضایی می‌شود بر عهده نظام برنامه‌ریزی شهری است. در کشور ما بیش از پنج دهه است که طرح‌های توسعه شهری (طرح‌های جامع و تفصیلی) به‌منظور ایجاد زمینه ایجاد رشد موزون تهیه می‌شوند. ضوابط و نقشه‌های تجویزی و هنجاری در قالب طرح‌های جامع شهری از نظر مفهومی و در سطحی پایین‌تر طرح‌های تفصیلی در زیر پارادایم برنامه‌ریزی عقلایی در حال تهیه و اجرا بوده اما بعد از گذشت مدت‌زمان طولانی هنوز نتوانسته است نتایج مطلوب را بدست آورد.

در این پژوهش سعی بر آن است پس از شناسایی و استخراج معیارهای عدالت فضایی با استفاده از متون مربوط به عدالت فضایی، طرح ساماندهی و احیاء محله

فرحزاد بر اساس معیارهای عدالت فضایی ارزیابی و تحلیل شود و به سؤالات زیر پاسخ داده شود:

۱- معیارها و اصول عدالت فضایی چیست‌اند؟

۲- طرح ساماندهی و احیاء محله فرحزاد تا چه میزان تحت تأثیر معیارهای عدالت فضایی بوده است؟

بر مبنای نظرات مهندسين مشاور طرح، مشکل و مسئله اصلی محدوده فرحزاد، در معرض نابودی قرار گرفتن بافت ارزشمند فرحزاد و باغات آن و رشد بی‌رویه ساخت‌وساز غیرقانونی و نفوذ عملکردهای ناسازگار و آلاینده در باغات و حریم رودخانه فرحزاد است. راهکار اتخاذ شده با این مسئله، احیاء ساماندهی و توسعه بافت ارزشمند، باغات و رود دره فرحزاد است، اما در ساماندهی مذکور کمتر به موضوعات مرتبط با عدالت فضایی توجه شده که لازم است با توجه به اهمیت عدالت فضایی و معیارهای مرتبط به مباحث مربوطه بیشتر توجه گردد.

مبانی نظری

در برنامه فعلی توسعه شهری سازمان ملل متحد یونسکو بر ضرورت پیگیری عدالت فضایی در تمام ابعاد توسعه شهری تأکید می‌کند. از هر نوع بی‌عدالتی فضایی که می‌تواند محدودیت دسترسی به منابع را افزایش دهد جلوگیری شود. این اقدامات از طریق توافق ایجاد می‌شوند. در هر حال توافقات می‌توانند در بستر تعاملات بین مردم و فضا قرار گیرند. بنابراین نیاز به اندازه‌گیری یا شاخص‌های مشخصی نیاز دارند (Uwayezu, Vries, 2018: 3). نابرابری در مناطق شهری نیاز به درک ساختار فضایی شهر و نقش تفاوت‌های اساسی در شکل‌گیری فضا و مناطق مختلف آن دارد. لذا مهم‌ترین وظیفه دولت یا مدیریت شهری، تخصیص منابع کمیاب به گروه‌ها و جوامع شهری است (Tavana Mehrabani, Nohegar, 2017: 14).

از آنجاکه برنامه‌ریزی شهری اصولاً مقوله‌ای سیاسی است (فریدمن، ۱۳۸۷: ۱۲) نمی‌توان از تأثیر آن بر منافع عمومی و در نتیجه ارتقاء یا افول عدالت در سطح جامعه غافل شد و به همین سبب، اگر برنامه‌ریز بخواهد اقدامی عادلانه انجام دهد، ناگزیر از دانستن مفهوم عدالت است (شکوهی، ۱۳۹۳: ۱۲۳). در این میان می‌توان به نظریه‌های برنامه‌ریزی ارتباطی، برنامه‌ریزی گفتمانی (فیشر)، شهر عدالت محور (فاینشتاین)، برنامه‌ریزی برابانه (کرومهلز) و عدالت فضایی (دیکسی) اشاره داشت (داداش پور و الوندی‌پور، ۱۳۹۵: ۶۹). برنامه‌ریزی شهری آینده شهرها را مشخص می‌نماید و شامل مؤلفه‌های اجتماعی، اقتصادی و محیطی می‌شود. طرح‌های توسعه شهری این قدرت را دارد که بی‌عدالتی فضایی و اجتماعی ایجاد نماید. تصمیماتی که در برنامه‌ریزی شهری اتخاذ می‌شود می‌تواند نتیجه را با اختصاص منابع، هدایت زیرساخت‌ها و ... تحت‌الشعاع قرار دهد (Manuel, 2016: 2). عدالت باید دربرگیرنده عدالت توزیعی و تخصصی باشد. زیرا تأمین منافع عمومی نیازها و استحقاق شهروندان بدون در نظر گرفتن معیارهای توزیعی و تخصصی امکان‌پذیر نیست. لذا هرگونه برنامه‌ریزی شهری که مبتنی بر عدالت اجتماعی در شهر باشد می‌بایست بتواند هم در توزیع نیازها، منافع عمومی و هم در تخصیص آنها مؤثر باشد (Connelly; Bradley, 2004: 2). همچنین در برنامه‌ریزی برای دستیابی به عدالت فضایی باید سیاست‌های مدیریت شهری موردتوجه قرار گیرد (Bassett, 2013: 3).

تفکر فضایی در مورد عدالت نه تنها درک نظری ما را غنی می‌کند که می‌تواند بینش‌های جدید قابل‌توجهی کشف کرد که دانش عملی ما را برای اعمال مؤثرتر عدالت گسترش می‌دهد (Soja, 2010: 3). عدالت فضایی گاهی با مفاهیم مرتبطی چون عدالت سرزمین، عدالت زیست‌محیطی، نابرابری‌های منطقه‌ای و یا حتی به صورت گسترده‌تر در بررسی‌های عمومی برای شهر عدالت محور و اجتماع عادلانه ادغام می‌شود (Soja, 2008: 1). ادوارد سوجا در عدالت فضایی بر کنترل بر فرایندهای

تولید جغرافیایی شهری، ائتلاف گروه‌های حق به شهر به‌عنوان نیروی محرکه دستیابی به عدالت مادی تأکید می‌کند (Guasco, 2015: 1).

هاروی نیز پیش‌تر در کتاب شهر و عدالت اجتماعی، به ارائه تحلیل‌هایی مبتنی بر چگونگی ارتباط فضای شهری و وضعیت اجتماعی شهروندان پرداخت. وی معتقد است کاپیتالیسم فضا را نابود کرده تا مطمئن شود بازتولید انجام خواهد شد (Rauhut, 2017: 2).

مارکوس که ایده عدالت فضایی را توسعه داده است، استدلال می‌کند که عدالت فضایی سرچشمه و علت عدالت اجتماعی است که موضوعات گسترده‌تری از عدالت اجتماعی را دربر می‌گیرد (Iveson, 2011: 251).

عدالت اجتماعی و فضایی به‌صورت درهم‌تنیده با یکدیگر مرتبط هستند، به‌طوری‌که جدا کردن آنها می‌تواند منجر به از دست رفتن فرصت‌ها برای گسترش عدالت در جامعه و مشخص ساختن بی‌عدالتی گردد (Manuel, 2016: 2). دیکسی تلاش می‌کند مفهوم عدالت فضایی را به‌منظور مفهوم‌سازی روابط دیالکتیکی بین (عدالت) و مفهوم فضایی و نقشی که فضا در تولید و بازتولید سلطه و سرکوب وجود دارد، بیان کند (Dikeç, 2001: 1875).

سوزان فاینشتاین (۲۰۱۰) در کتاب "شهر عدالت محور"، فصلی را به ارائه رهیافت‌های فلسفی به مسئله عدالت ورزی پرداخته است. وی سه شاخص دموکراسی، تنوع و برابری را نظر گرفته و کاربرد این سه شاخص را در سه شهر بررسی کرده است (Silva, 2012: 88-89). از دیدگاه بیلی و همکاران در praxis project سه شاخص جهت تعیین میزان دسترسی به عدالت فضایی مشخص شده است. نخست مطالبات فضایی: اینکه فردی بتواند به‌صورت انفرادی یا گروهی در فضای موردنظر حضور داشته باشد که این موضوع شامل مالکیت (فضا و منابع) نیز می‌گردد. مطالبات فضایی یعنی حق حضور ایمن در فضا بدون توجه به جنسیت، سن، رنگ، دین و قومیت. لذا از مصادیق بی‌عدالتی فضایی ممنوعیت حقوقی برای افراد فقیر در حضور و مشارکت

در برخی فضاها و یا ترس از حضور در برخی از فضاها می‌باشد. دوم قدرت فضایی: اگر قدرت را توانایی انجام کارها برای افراد تعریف کنیم، قدرت فضایی مرتبط با چگونگی خلق فضا و ایجاد شرایط مناسب برای انجام کارها می‌باشد و سوم ارتباطات فضایی که به حق دسترسی و ارتباط مربوط می‌شود. توانایی دستیابی به منابع و امتیازاتی که پیرامون افراد و فضاها وجود دارد (Bailey et al, 2011: 4-5).

تقلیل مفهوم عدالت فضایی صرفاً به توزیع خدمات در ارتباط با نیازهای شهروندان و استانداردهای خدمات، برداشتی سطحی از معنای عدالت فضایی است. موضوع عدالت شهری/فضایی با هدف تلاش برای تجدیدنظر دوباره روابط بین قدرت، فضا، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی دچار تغییرات مفهومی زیادی شده است. فهم اینکه نظام قدرت چگونه فضا را به کار می‌گیرد و چگونه در فضا به کار گرفته می‌شود و این قدرت چگونه در معانی فضا آشکار می‌شود، دارای اهمیت است (رفعیان و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۲). با توجه به انگاره غالب شهرسازی در ایران (جامع/ عقلانی)، می‌توان گفت که تفکر برنامه‌ریزی شهری در ایران تحت تأثیر فشارهای نظام سرمایه‌داری به نفع کارکردگرایی و منافع شخصی عقب‌نشینی کرده است. از این‌رو تبیین مفهومی از عدالت فضایی در شهر و کاربرد آن (جهت تحقق) می‌تواند کمک شایانی به برنامه‌ریزی شهری ایران کند (داداش پور و همکاران، ۱۳۹۴: ۷۶).

پیشینه پژوهش

تالن و استالین در تحقیقاتی در شهرهای آمریکا به بررسی نحوه توزیع خدمات پرداخته‌اند. مبنای کار این تحقیقات دیدگاه نیاز محور بوده و نتایج آن نشان داده است برای رسیدن به عدالت فضایی باید خدمات و تسهیلات در ارتباط با مشخصات اقتصادی، اجتماعی افراد مکان‌یابی و توزیع شود (بهرام پور، ۱۳۹۴: ۵۲).

"گر" در سال ۲۰۰۲ در مقاله‌ای با عنوان عدالت در توزیع فضایی خدمات شهری به دنبال دستیابی به مدلی است که به وضع استانداردهای پیشرفته و نظارت دائم بر آن بتوان توزیع عادلانه خدمات شهری را تضمین نمود (بهرام پور، ۱۳۹۴: ۵۲).

مارتینز (۲۰۰۹-۲۰۰۵) جهت مقایسه شاخص‌های کیفیت زندگی و شاخص‌های توزیع فرصت‌ها در محلات مختلف در کشور آرژانتین زیرساخت‌های فیزیکی، آب و فاضلاب، مدرسه، درمانگاه، مراکز کار و زیرساخت‌های مجازی از جمله اینترنت را مورد بررسی قرار داده است و جهت تعیین درصد جمعیت محلات از شاخص‌ها و روش مینیمم فاصله برای سنجش دسترسی از تحلیل تکنیک فضایی در محیط GIS بهره برده است (رستمی، ۱۳۹۴: ۵۳).

مارتین پاریس و همکارانش (۲۰۱۰) در مقاله تحقیقی خود با عنوان عدالت فضایی و شهر در سائوپائولو به بررسی عوامل و عناصر مؤثر بر عدالت فضایی در این شهر می‌پردازند. "با طرح سه سؤال فرایندهای تولید عدالت فضایی چگونه است" فرایندهای یکپارچه آن، چه تأثیری بر توسعه شهرنشینی در برزیل دارد و اثرات آن در ساختار سائوپائولو به چه صورت است، در نهایت عنوان می‌کند که تولید عدالت فضایی در شهرها متأثر از لایه‌های پنهان و پیدای تصمیم‌گیری‌های ملی و محلی است (قادری حاجت، ۱۳۹۳: ۲۹).

هو شنگ و لئو (۲۰۱۷) در مقاله بررسی مدل یکپارچه برای اندازه‌گیری عدالت فضایی امکانات عمومی در زمینه پارک‌های شهری به بررسی پارک‌های شهری با در نظر گرفتن دو فاکتور مهم دسترسی و تحرک پرداختند (احمدی کرد آسیایی، ۱۳۹۱: ۳۴).

جاستین ویلیامز (۲۰۱۸) در تجزیه و تحلیل عدالت فضایی در شهر دترویت به موضوع محل‌های خالی در شهر پرداخته است. وی استدلال می‌کند عدالت فضایی ما را به شیوه‌هایی متمایل می‌سازد که در آن، خود مکان خالی، بازیگر ثبت شده در اتحادیه‌های سیاسی مختلف است (Williams, 2018: 149).

بحث عدالت فضایی در تسهیلات عمومی در دو دهه اخیر رشد قابل توجهی داشته است. اگرچه برنامه‌ریزان در دادن یک ارزیابی جامع عدالت فضایی به دلیل دشوار بودن اجرای عدالت فضایی ناتوان بوده‌اند، اما تنها تعداد کمی از مطالعات به مسئله سیاست‌های طرح‌های شهری در تحقق عدالت فضایی پرداخته‌اند. مطالعاتی که تلاش می‌کند بین اثرات واقعی سیاست و اثرات ناشی از سایر عواملی نظیر وضعیت اقتصادی، وضعیت بازار مناسب و صنعت توسعه، تفاوت قائل شود.

روش پژوهش

تحقیق حاضر از نوع توصیفی-تبیینی می‌باشد، روش پژوهش کیفی و رویکرد کلی حاکم بر تحقیق، روش تحلیل ثانویه^۱ است که با تکیه بر اسناد، مقالات موجود در رابطه با مفاهیم و شاخص‌های عدالت فضایی با استفاده از تکنیک فرا ترکیب انجام گرفته است. بنابراین این تحقیق با استفاده از روش قیاسی استقرایی بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی ابتدا معیارهای عدالت فضایی را بررسی می‌کند، سپس طرح ساماندهی محله فرحزاد را بر اساس میزان انطباق با معیارهای عدالت فضایی با استفاده از تحلیل محتوای کیفی اسناد طرح ساماندهی ارزیابی می‌کند.

نمونه و جامعه آماری پژوهش

روش نمونه‌گیری نظری است. جامعه آماری پژوهش در مرحله اول همه پژوهش‌ها (کتاب، مقاله، پایان‌نامه) منتشرشده در پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی و خارجی (Sid, Scopus, Sage, Mag Iran, ScienceDirect) در زمینه عدالت اجتماعی و عدالت فضایی در بازه‌های زمانی (۱۹۸۰-۲۰۲۰) به منظور دستیابی به نمونه‌ای که اشباع نظری را موجب شود، است و در مرحله بعد، جامعه آماری پژوهش، اسناد قانونی طرح

ساماندهی محله فرحزاد می‌باشد که در چارچوب اصول عدالت فضایی با استفاده از تحلیل محتوای کیفی مورد بررسی قرار گرفت. همچنین در این بخش برای توصیف و تحلیل از استدلال منطقی استفاده شد.

محدوده جغرافیایی پژوهش

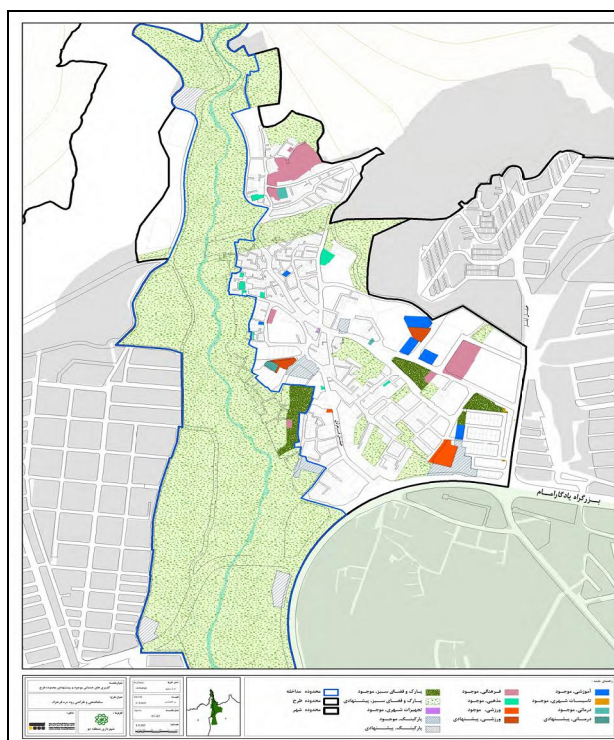
فرحزاد، محله‌ای واقع در شمال غرب و منطقه ۲ تهران است که از بزرگراه‌های یادگار امام، نیایش و اشرفی اصفهانی، بلوار ایثارگران و بلوار فرحزادی دسترسی دارد و در واقع مرز میان منطقه ۲ و ۵ محسوب می‌گردد. رود- دره فرحزاد تا اواخر دهه ۱۳۴۰ از روند توسعه ساخت بی‌رویه و ساز شهری به دور بود؛ اما تصویب قانون احداث شهرک‌ها و مجتمع‌های مسکونی در سال ۱۳۵۰ موجب ساخت‌وساز در این محدوده و رشد بی‌رویه به‌ویژه از دهه ۱۳۶۰ شد؛ که می‌توان مهم دلایل بروز آن را رشد جمعیت و نیاز به اشغال اراضی بیشتر، جهت اسکان جمعیت در حال افزایش دانست. در دهه ۱۳۶۰ و به‌منظور گسترش شبکه‌های دسترسی در محدوده بزرگراه‌های متعددی طراحی شد و بزرگراه یادگار امام در امتداد شمالی و بزرگراه‌های همت و نیایش به‌صورت شرقی- غربی، از روی دره طراحی شد.

طرح احیا و ساماندهی رود دره فرحزاد

طرح احیا و ساماندهی رود دره فرحزاد به‌منظور صیانت از ارزش‌های زیست‌محیطی و هویتی فرحزاد، به دنبال ساماندهی محله و حوزه پیرامونی همپوند اکولوژیک آن، در سال ۱۳۹۶ بر اساس طرح‌های موضوعی و موضعی طرح جامع تهران در شهرداری تهران توسط مهندسین مشاور مادر پارس بوم (با همکاری مهندسین مشاور فرهاد و آورث و مهساب شرق) تهیه شد تا این محدوده در وحدت با زمینه شهری موجب بهبود فرایند توسعه شهری تهران گردد.

کاربری زمین

بخش زیادی از محدوده طرح با توجه به قرارگیری در پهنه سبز و باز شهری به‌صورت ساخته نشده وجود دارد و پراکنش کاربری‌های خدماتی در آن نسبت به استاندارد کمتر می‌باشد.

نقشه ۱- کاربری زمین در محدوده

(مأخذ: مهندسین مشاور پارس بوم)

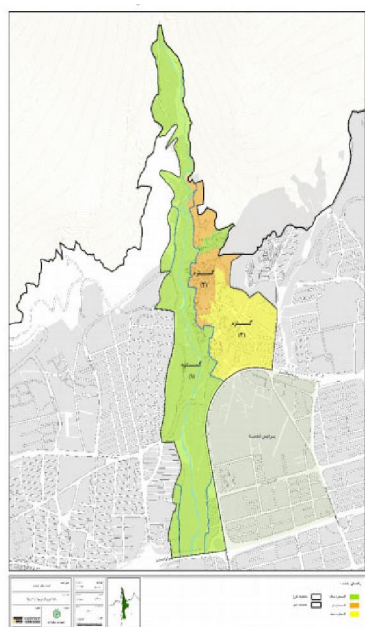
مطالعات جمعیتی

جمعیت محدوده محله فرحزاد مطابق سرشماری سال ۱۳۹۰، ۱۲۳۰۵ نفر و محدوده مداخله فرحزاد مطابق نقشه زیر ۴۵۳۶ نفر جمعیت دارند. این اعداد در سال ۱۳۹۵ به ترتیب ۱۴۰۸۰ نفر و ۵۱۴۰ نفر می‌باشد. همچنین تراکم جمعیتی در بخش‌های شرقی بیش از بخش‌های غربی می‌باشد.

تحلیل تأثیرگذاری طرح بر محدوده از ابعاد مختلفی قابل بررسی است. به طور مثال از بعد جمعیتی از آنجا که نرخ رشد جمعیت طی دوره ۹۵-۱۳۹۰ در محدوده روددره فرحزاد بیشتر از نرخ رشد جمعیت کل شهر تهران باشد می‌توان نتیجه گرفت، این محدوده طی این بازه زمانی جمعیت‌پذیری بیشتری نسبت به کل شهر تهران داشته و می‌توان یکی از عوامل آن را بهره‌برداری پروژه ذکر نمود.

طرح پیشنهادی

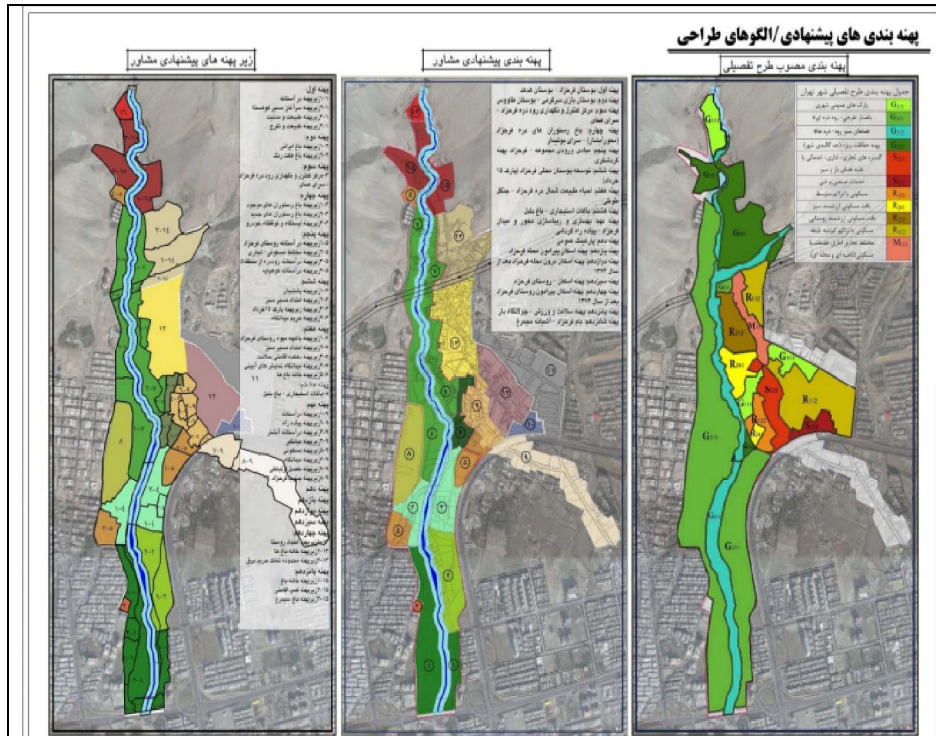
طرح پیشنهادی فرحزاد قلمرو طراحی فرحزاد با وسعتی حدود ۲۰۰ هکتار، متشکل از سه گستره (پهنه) متمایز شامل سه حوزه اصلی، حفاظت سبز و باز (با محوریت روددره)، گستره شمالی محله (با مرکزیت بافت ارزشمند محله)، گستره جنوبی محله (با محوریت گردشگری) است.

گستره های طراحی	زیرحوزه	فعالیت	وسعت (هکتار)
گستره یک حفاظت سبز و باز (با محوریت روددره)	(۱-۱)	حوزه کوهستانی	۲۱,۶
	(۱-۲)	حوزه روستایی	۴۲,۲
	(۱-۳)	حوزه شهری	۵۲,۴
	(۱-۴)	بستر و حوض رودخانه	۲۶,۱
مجموع			۱۴۲,۳
گستره شمالی محله (با مرکزیت بافت ارزشمند محله)	(۲-۱)	هسته محله فرحزاد	۱۰,۵
	(۲-۲)	محور امام زاده دلوید	۱,۷
	(۲-۳)	سکونت سبز فرحزاد	۱,۲
	(۲-۴)	حفاظت باغات	۷,۵
	(۲-۵)	حفاظت سبز فرحزاد	۲,۸
مجموع			۲۳,۸
گستره سه (با محوریت گردشگری)	(۳-۱)	محور تفریحی فرحزاد	۴,۶
	(۳-۲)	حوزه هم پیوند	۴,۰
	(۳-۳)	سکونت عام با تراکم متوسط	۱۶,۱
	(۳-۴)	سکونت معاصر	۴,۴
	(۳-۵)	سکونت ویژه	۱۲,۴
مجموع			۴۱,۵
مجموع کل			۲۱۱,۵

نقشه ۲- تقسیم‌بندی گستره‌های طراحی

(مأخذ: مهندسین مشاور پارس بوم)

نقشه ۳- پهنه‌بندی‌های پیشنهادی و الگوهای طراحی

(مأخذ: مهندسين مشاور اورث، ۱۳۹۶)

تحليل یافته‌های پژوهش

روش فرا ترکیب

گام نخست: تنظیم سؤال پژوهش: شاخص‌ها و معیارهای عدالت فضایی در

برنامه‌ریزی شهری چیست‌اند؟

گام دوم: بررسی نظام‌مند اصول پژوهشی: برای جست‌وجو از واژه‌های کلیدی

مانند عدالت، عدالت اجتماعی، عدالت فضایی، شهر عدالت محور، طرح‌های توسعه

شهری بر اساس عدالت اجتماعی و عدالت فضایی استفاده شد.

گام سوم: جست‌وجو و انتخاب پژوهش‌های مناسب: برای انتخاب پژوهش‌های مناسب عوامل مختلفی مانند عنوان، چکیده، محتوا و ارزیابی شدند. با ارزیابی از بین ۱۰۰ منبع جست‌وجو شده ۲۴ منبع که بیشترین تناسب با موضوع را داشتند انتخاب شدند. نهایتاً متون موردنظر مطالعه و با فن کدگذاری واحدهای معنایی و مقوله‌ها در قالب اصول عدالت اجتماعی و فضایی تدوین شدند.

گام چهارم: استخراج نتایج: استخراج کدها در دو مرحله صورت گرفت.

جدول ۱- کدهای اولیه بر اساس دیدگاه‌های لیبرال، اقتصاد سیاسی و پست‌مدرنیسم به عدالت فضایی

منبع	کد
Uitermark & Nicholls, 2017	اعتراض به روش‌های تکنوکراتیک و آمرانه در شهرسازی نوگرا
Uitermark & Nicholls, 2017	نقش داشتن گروه‌های محروم در تصمیم‌های سیاسی به‌منظور باز توزیع منافع شهری نتایج بهتر در اجرای طرح‌ها
Low & Iveson, 2016	در نظر گرفتن سه معیار دموکراسی، تنوع و برابری به‌عنوان اصول حاکم بر عدالت شهری در شهر عدالت محور فاینشتاین
داداش پور و همکاران، ۱۳۹۴	عدالت فضایی در شهر نیازمند شناخت بازیگران قدرت در عرصه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و تحلیل روابط قدرت، ساختارها و فرایندهای برنامه‌ریزی است
Dufaux & et al., 2009	توزیع فضایی کالاها و خدمات به‌صورت عادلانه
Fainstein, 2014	عدم وجود رویکردهای تبعیض‌آمیز در شکل‌دهی فضای شهری (فرایندهای تصمیم‌سازی)
داداش پور و الوندی، ۱۳۹۵	توجه به معیار آزادی، فرصت برابر/برابری در شهر
داداش پور و الوندی، ۱۳۹۵	توجه تفاوت و تنوع در شهر
داداش پور و الوندی، ۱۳۹۵	شرکت در منفعت عمومی در طرح‌های شهری

دادش‌پور و الوندی، ۱۳۹۵	رعایت استحقاق مردم در واگذاری منافع و فرصت‌ها به مردم شهر
Malý, 2016	توجه به عوامل و دلایل دسترسی‌های نابرابر شهری
دادش‌پور و همکاران، ۱۳۹۴	حذف تبعیض، کاهش فقر به‌عنوان اهداف اصلی عدالت فضایی
دادش‌پور و همکاران، ۱۳۹۴	حذف جدایی‌گزینی اجتماعی و سلطه به‌عنوان هدف عدالت فضایی
دادش‌پور و همکاران، ۱۳۹۴	توجه به توزیع فضایی خدمات و جمعیت (عدالت توزیعی)
دادش‌پور و همکاران، ۱۳۹۴	دسترسی ساکنان به خدمات (عدالت توزیعی)
دادش‌پور و همکاران، ۱۳۹۴	عدالت به‌مثابه تأمین حداقل نیازها (مفهوم و واحد معنایی، عدالت متابه برابری، تأمین دسترسی به کاربری‌های حیاتی، کاهش نابرابری‌های فضایی
عزیزی و شکوهی بیدهندی، ۱۳۹۴	مساوات و حذف طبقات
عزیزی و شکوهی بیدهندی، ۱۳۹۴	برابری در اجرای قانون (رعایت قراردادها و وفای به پیمان‌ها)
عزیزی و شکوهی بیدهندی، ۱۳۹۴	همه افراد صرف‌نظر از جایگاه اجتماعی خود در برابر قوانین برابرند و باید از قوانین تبعیت کنند (حاکمیت قانون برای تحقق عدالت)
Rawls, 1971-1982	توجه به گروه‌های محروم جامعه در باز توزیع ثروت‌ها و فرصت‌ها به دست نهادهای اجتماعی و مدنی
سن، ۱۳۷۹ محمودی، ۱۳۸۸	برابری قابلیت‌های افراد (برابری فرصت‌ها و آزادی انتخاب‌ها) در شرایط نابرابر بودن قابلیت‌ها هر تلاشی برای ایجاد فرصت‌های برابر ممکن است به نابرابری‌های درآمدی منجر شود (گزینه‌های مختلفی از انتخاب پیش روی انسان باشد)
سعیدنیا، ۱۳۸۲	توزیع مناسب عملکردها، خدمات، و دسترسی مناسب به مراکز

بررسی و ارزیابی طرح‌های توسعه شهری بر اساس ... ۷۳

	خدمات‌دهی و فعالیتی بدون تبعیض و تفاوت گذاری بین ساکنین یک شهر و منطقه
بحرینی، ۱۳۷۴	عدالت به مفهوم تعادل و قرار گرفتن هر چیزی در جای خود به‌اندازه لازم و در زمان لازم،
داداش پور و همکاران، ۱۳۹۴	توزیع مناسب و منصفانه فضا یکی از وظایف اصلی برنامه‌ریزان و نشانه عدالت فضایی در شهر
Mayer, 2009	عدالت توزیعی بر تخصیص منصفانه منابع بین افراد تأکید دارد
Mayer, 2009	تخصیص عادلانه منابع به فرایند و الگوی توزیع اشاره دارد.
Talen, 1998	پاسخ به سؤالات چه کسی هزینه‌ها را می‌پردازد و چه کسی چه چیزی را به دست می‌آورد به‌منظور توزیع عادلانه منابع عمومی،
سعیدی رضوانی، ۱۳۸۸	رعایت حق تمام افراد و استفاده‌کنندگان در اجرای طرح‌های شهری
سعیدی رضوانی، ۱۳۸۸	توجه به اصل زیان و ضرر مالکان در طرح‌های شهری اسلامی
سعیدی رضوانی، ۱۳۸۸	احترام به حقوق مالکیت و عدم جواز انسداد معبر در شهرها
سعیدی رضوانی، ۱۳۸۸	در نظر گرفتن حقوق مربوط به بهره‌برداری اولیه،
فاینشتاین، ۲۰۱۴	شورا و مشورت با مردم در طرح‌های شهری بر پایه عقلانیت ارتباطی،
فاینشتاین، ۲۰۱۴	گوش دادن به داستان‌ها و خواسته‌های مردم و کمک به ایجاد اجماع در میان دیدگاه‌های مختلف در شهر عدالت محور،
میرغلامی و همکاران، ۱۳۹۷	تعامل بین مشارکت‌کنندگان،
Forester & Krumholz, 1990	حمایت از گروه‌های محروم در برنامه‌ریزی‌ها
Forester & Krumholz, 1990	هرچه نقش گروه‌های محروم در تصمیمات سیاسی قوی‌تر باشد باز توزیع نتایج بهتر خواهد بود؛ بنابراین همکاری و مشورت وسیع نتایج عادلانه‌تری را در پی خواهند داشت
فاینشتاین، ۲۰۱۴	به رسمت شناختن همه مردم در برنامه‌ریزی بدون در نظر گرفتن رنگ، فرهنگ، جنس و..

فاینشتاین، ۲۰۱۰	عدم تبعیض علیه گروه‌های انسانی در برنامه‌ریزی،
Harvey, 2002	عدم استثمار نیروی کار
Harvey, 2002	نابودی همه اشکال به حاشیه راندن گروه‌های اجتماعی
Harvey, 2002	دسترسی به قدرت سیاسی و ابراز وجود گروه‌های ستم دیده،
Harvey, 2002	کاهش اثرات نامطلوب بوم‌شناختی پروژه‌های اجتماعی
Fainstein, 2010	تمام خانه‌سازی‌های جدید باید واحدهایی برای خانوارهایی با درآمد کمتر از میانه درآمدی جامعه در محل پروژه اصلی یا خارج از آن تأمین نمایند. این کار با هدف عرضه مسکن مناسب و محیط زندگی مطلوب برای همگان انجام می‌پذیرد.
Fainstein, 2010	واحدهای مسکونی که برای استفاده کم‌درآمدها احداث می‌شوند، باید برای همیشه در زمره ذخایر مسکن ارزان‌قیمت باقی بمانند یا اینکه برای طرح‌های جایجایی خانه به جای خانه استفاده شوند،
Fainstein, 2010	وقتی که به دلیل احداث تسهیلات عمومی، بهبود کیفیت مسکن یا افزایش تراکم برای افزایش ظرفیت جمعیت‌پذیری، جایجایی ضروری باشد، غرامت کافی باید پرداخت شود تا افرادی که جایجا شده‌اند (چه مستأجران و چه مالکان) بتوانند واحد مسکونی یا تجاری معادل با آنچه قبلاً داشته‌اند، تهیه کنند،
Fainstein, 2010	برنامه‌های توسعه اقتصادی باید به منافع کارگران و کارمندان باشد و تا جای ممکن به کسب‌وکارهای کوچک اولویت دهد،
Fainstein, 2010	اگر پروژه‌ها باید مورد بررسی موشکافانه قرار گیرند تا اطمینان حاصل گردد که منافع مستقیمی را در قالب اشتغال‌زایی، افزایش امکانات رفاهی عمومی و ارائه حداقل دستمزد، عاید درآمدها می‌کنند.
سعیدی رضوانی و نوریان، ۱۳۹۳	گروه‌هایی که نمی‌توانند به صورت مستقیم در فرایندهای تصمیم‌گیری مشارکت کنند، باید نمایندگانی را به این منظور معرفی کنند.
سعیدی رضوانی و نوریان، ۱۳۹۳	برنامه‌های توسعه شهری در بافت‌های موجود باید با مشاوره با جمعیت هدف تهیه شود.

سعیدی رضوانی و نوریان، ۱۳۹۳	در مورد برنامه‌ریزی برای محدودهایی که مسکون نبوده یا دارای نقاط مسکونی پراکنده و کم‌جمعیت هستند، باید مشاوره‌های گسترده‌ای با نمایندگان گروه‌هایی که در حال حاضر در مجاورت محدوده مورد برنامه‌ریزی زندگی می‌کنند، انجام پذیرد.
سعیدی رضوانی و نوریان، ۱۳۹۳	خانوارها نباید به خاطر ایجاد تنوع بیشتر جابجا شوند. همچنین نباید جوامع محلی جدیدی ایجاد شوند که موجب افزایش جدایی‌گزینی اجتماعی شود.
سعیدی رضوانی و نوریان، ۱۳۹۳	ضوابط پهنه‌بندی نباید برای مقاصد تبعیض‌آمیز به کار گرفته شوند، بلکه باید باعث تقویت همه‌شمولی گردند.
سعیدی رضوانی و نوریان، ۱۳۹۳	مرزهای بخش‌های مختلف شهر باید نفوذپذیر باشند.
سعیدی رضوانی و نوریان، ۱۳۹۳	فضاهای عمومی متنوع و فراوان باید در دسترس مردم باشد.
Cardoso, 2007	عدالت فضایی مستقل از دیگر فرم‌های عدالت (اجتماعی، اقتصادی و محیطی) نیست و از آنجا که فضا عنصر پیونددهنده و مشترک آنها است، عدالت فضایی می‌تواند به‌عنوان مرکز انواع مفاهیم عدالت عمل کند.

مرحله پنجم: ترکیب کدهای اولیه و استخراج واحدهای معنایی و مقولات

در این مرحله واحدهای معنایی بر اساس اصل تمایز معنایی شناسایی شده‌اند. نتایج حاصل از این شناسایی در جدول (۲)، آورده شده است. در این مرحله کدهای شناسایی شده در قالب ۱۲ مفهوم که اصول عدالت فضایی می‌باشند، شناسایی شده است.

جدول ۲- اصول شناسایی شده عدالت فضایی

اصول عدالت فضایی	کدهای اولیه
همفکری و مشاوره با مردم	<p>- گروه‌هایی که نمی‌توانند به صورت مستقیم در فرایندهای تصمیم‌گیری مشارکت کنند، باید نمایندگانی را به این منظور معرفی کنند.</p> <p>- برنامه‌های توسعه شهری در بافت‌های موجود باید با مشاوره با جمعیت هدف تهیه شود.</p> <p>در مورد برنامه‌ریزی برای محدوددهایی که مسکون نبوده یا دارای نقاط مسکونی پراکنده و کم جمعیت هستند، باید مشاوره‌های گسترده‌ای با نمایندگان گروه‌هایی که در حال حاضر در مجاورت محدوده مورد برنامه‌ریزی زندگی می‌کنند، انجام پذیرد.</p> <p>- شورا و مشورت با مردم در طرح‌های شهری بر پایه عقلانیت ارتباطی،</p>
مشارکت محور بودن	<p>- گوش دادن به داستان‌ها و خواسته‌های مردم و کمک به ایجاد اجماع در میان دیدگاه‌های مختلف در شهر عدالت محور بر اساس عقلانیت ارتباطی،</p> <p>- تعامل بین مشارکت‌کنندگان،</p> <p>- توجه به نقش گروه‌های مدنی در ایجاد شهر عادلانه‌تر،</p> <p>- اعتراض به روش‌های تکنوکراتیک و آمرانه در شهرسازی نوگرا،</p>
نفی محروم‌سازی	<p>- حمایت از گروه‌های محروم در برنامه‌ریزی‌ها</p> <p>- هرچه نقش گروه‌های محروم در تصمیمات سیاسی قوی‌تر باشد باز توزیع نتایج بهتر خواهد بود؛ بنابراین همکاری و مشورت وسیع نتایج عادلانه‌تری را در پی خواهند داشت.</p> <p>- واحدهای مسکونی که برای استفاده کم‌درآمدها احداث می‌شوند، باید برای همیشه در زمره ذخایر مسکن ارزان‌قیمت باقی بمانند یا اینکه برای طرح‌های جابجایی خانه به‌جای خانه استفاده شوند،</p> <p>- توجه به گروه‌های محروم جامعه در باز توزیع ثروت‌ها و فرصت‌ها به دست نهادهای اجتماعی و مدنی</p>
نفی حاشیه‌ای شدن	<p>- به رسمت شناختن همه مردم در برنامه‌ریزی بدون در نظر گرفتن رنگ، فرهنگ، جنس و...</p> <p>- عدم تبعیض علیه گروه‌های انسانی در برنامه‌ریزی،</p> <p>- عدم استثمار نیروی کار</p>

	<p>نابودی همه اشکال به حاشیه راندن گروه‌های اجتماعی، - دسترسی به قدرت سیاسی و ابراز وجود گروه‌های ستم دیده،</p>
رعایت حقوق مردم	<p>- وقتی که به دلیل احداث تسهیلات عمومی، بهبود کیفیت مسکن یا افزایش تراکم برای افزایش ظرفیت جمعیت‌پذیری، جابجایی ضروری باشد، غرامت کافی باید پرداخت شود تا افرادی که جابجا شده‌اند (چه مستأجران و چه مالکان) بتوانند واحد مسکونی یا تجاری معادل با آنچه قبلاً داشته‌اند، تهیه کنند،</p>
توزیع عادلانه منابع و امکانات در شهر و طرح‌های شهری	<p>- عدالت به مفهوم تعادل و قرار گرفتن هر چیزی در جای خود به اندازه لازم و در زمان لازم، - توزیع مناسب و منصفانه فضا یکی از وظایف اصلی برنامه‌ریزان و نشانه عدالت فضایی در شهر - عدالت توزیعی بر تخصیص منصفانه منابع بین افراد تأکید دارد - تخصیص عادلانه منابع به فرایند و الگوی توزیع اشاره دارد. - پاسخ به سؤالات چه کسی هزینه‌ها را می‌پردازد و چه کسی چه چیزی را به دست می‌آورد به منظور توزیع عادلانه منابع عمومی، - تمام خانه‌سازی‌های جدید باید واحدهایی برای خانوارهایی با درآمد کمتر از میانه درآمدی جامعه در محل پروژه اصلی یا خارج از آن تأمین نمایند. این کار با هدف عرضه مسکن مناسب و محیط زندگی مطلوب برای همگان انجام می‌پذیرد،</p>
آزادی مردم در حفظ حقوق فردی	<p>- توجه به اصل زیان و ضرر مالکان در طرح‌های شهری اسلامی، - احترام به حقوق مالکیت و عدم جواز انسداد معبر در شهرها، - در نظر گرفتن حقوق مربوط به بهره‌برداری اولیه، - رعایت حق تمام افراد و استفاده‌کنندگان در اجرای طرح‌های شهری،</p>
برابری فرصت‌ها و دسترسی‌ها	<p>برابری قابلیت‌های افراد (برابری فرصت‌ها و آزادی انتخاب‌ها) - در شرایط نابرابر بودن قابلیت‌ها هر تلاشی برای ایجاد فرصت‌های برابر ممکن است به نابرابری‌های درآمدی منجر شود (گزینه‌های مختلفی از انتخاب پیش روی انسان باشد - توزیع مناسب عملکردها، خدمات، و دسترسی مناسب به مراکز خدمات‌دهی و فعالیت‌های بدون تبعیض و تفاوت‌گذاری بین ساکنین یک شهر و منطقه برابری در اجرای قانون (رعایت قراردادها و وفای به پیمان‌ها</p>

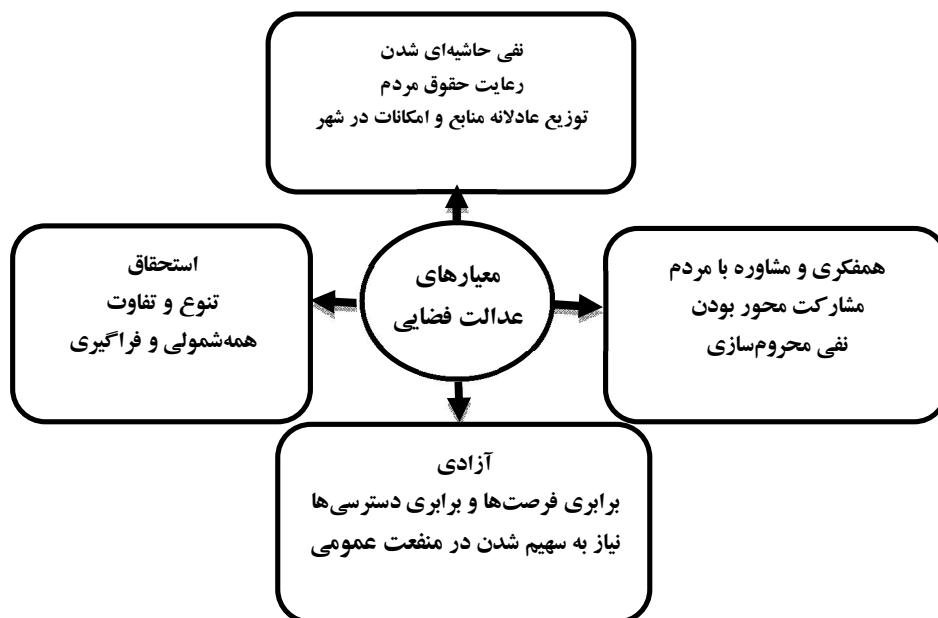
	<p>- همه افراد صرف‌نظر از جایگاه اجتماعی خود در برابر قوانین برابرند و باید از قوانین تبعیت کنند (حاکمیت قانون برای تحقق عدالت)</p> <p>- عدالت فضایی در شهر نیازمند شناخت بازیگران قدرت در عرصه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و تحلیل روابط قدرت، ساختارها و فرایندهای برنامه‌ریزی است،</p> <p>- توجه به عوامل و دلایل دسترسی‌های نابرابر شهری</p>
<p>نیاز به شراکت و سهیم شدن در منفعت عمومی</p>	<p>- شرکت در منفعت عمومی در طرح‌های شهری، کاهش فقر به‌عنوان اهداف اصلی عدالت فضایی،</p> <p>- برنامه‌های توسعه اقتصادی باید به منافع کارگران و کارمندان باشد و تا جای ممکن به کسب‌وکارهای کوچک اولویت دهد،</p> <p>- ابرپروژه‌ها باید موردبررسی موشکافانه قرار گیرند تا اطمینان حاصل گردد که منافع مستقیمی را در قالب اشتغال‌زایی، افزایش امکانات رفاهی عمومی و ارائه حداقل دستمزد، عاید درآمدها می‌کنند.</p> <p>- کاهش اثرات نامطلوب بوم‌شناختی پروژه‌های اجتماعی،</p>
<p>استحقاق</p>	<p>- رعایت استحقاق مردم در واگذاری منافع و فرصت‌ها به مردم شهر، عدم وجود رویکردهای تبعیض‌آمیز در شکل‌دهی فضای شهری (فرایندهای تصمیم‌سازی)</p>
<p>همه‌شمولی و فراگیری</p>	<p>- حذف جدایی‌گزینی اجتماعی و سلطه به‌عنوان هدف عدالت فضایی،</p> <p>- مساوات در بهره‌مندی از امکانات و خدمات،</p> <p>- حذف تبعیض در بهره‌مندی از مزایای اجتماعی، اقتصادی و..</p> <p>- نادیده گرفتن طبقات اجتماعی در هنگام ارائه خدمات،</p> <p>- ضوابط پهنه‌بندی نباید برای مقاصد تبعیض‌آمیز به کار گرفته شوند، بلکه باید باعث تقویت همه‌شمولی گردند،</p>
<p>تنوع و تفاوت</p>	<p>- خانوارها نباید به خاطر ایجاد تنوع بیشتر جابجا شوند. همچنین نباید جوامع محلی جدیدی ایجاد شوند که موجب افزایش جدایی‌گزینی اجتماعی شود،</p> <p>مرزهای بخش‌های مختلف شهر باید نفوذپذیر باشند.</p> <p>- فضاهای عمومی متنوع و فراوان باید در دسترس مردم باشد،</p> <p>- وجود مسکن متنوع برای گروه‌های متفاوت درآمدی،</p>

مرحله ششم: تعیین اعتبار و پایایی:

برای پایایی این پژوهش تلاش شد از روش خود بازمینی پژوهشگر استفاده شود. متن کامل کدگذاری‌ها و طبقات اولیه برای اساتید در حوزه شهرسازی و معماری ارسال گردید و از نظرات تکمیلی اساتید در کلیه مراحل کار در جهت کدگذاری و استخراج مفاهیم استفاده شده است. برای تأییدپذیری پژوهش نیز فرایند انجام کار در اختیار چند تن از همکاران پژوهش قرار داده شد تا صحت نحوه انجام پژوهش تأیید گردد.

مرحله هفتم: الگوی نهایی حاصل از یافته‌های پژوهش:

در این مرحله تحلیل و الگوی استخراج شده در قالب شکل نشان داده شده است (شکل ۱).

شکل ۱- معیارهای عدالت فضایی بر اساس دیدگاه‌های فکری، لیبرالیسم، اقتصاد سیاسی و

ب: ارزیابی و تفسیر طرح ساماندهی فرحزاد بر اساس معیارها و شاخص‌های

عدالت فضایی

در این مرحله طرح ساماندهی فرحزاد بر اساس اصول استخراج‌شده از روش فرا ترکیب تفسیر و ارزیابی می‌شود.

جدول ۳- کدهای مشهود و مکنون معیارهای عدالت فضایی در طرح ساماندهی و احیا فرحزاد

۱۳۹۵

اصول و معیارها	کدهای مکنون و مشهود و یا شواهد در طرح ساماندهی و احیا فرحزاد بر اساس معیارهای عدالت فضایی
همفکری و مشاوره با مردم	<ul style="list-style-type: none"> - تشکیل جلسات با نهادهای مردمی و اعضای شورایی محله فرحزاد به منظور دستیابی راهکارهای پیشرفت طرح، - شنیدن انتظارات و نقطه نظرات ساکنین، - بررسی مسائل و مشکلات مردم با نظرسنجی‌های مداوم،
مشارکت محور بودن	<ul style="list-style-type: none"> - توجه تأثیر و نقش مردم محله در پیشرفت روند طرح، - طراحی فرحزاد برای فرحزادی‌ها (اخذ نظرات و مشارکت فرحزادی‌ها در تهیه و اجرای طرح)، - با توجه به محدودیت منابع مالی برای پروژه‌های عمرانی و حجم بالای ساخت‌وساز در پروژه استفاده از منابع مالی بخش خصوصی و جذب سرمایه در چارچوب تعریف الگوی بهینه برای مشارکت در جهت حفظ حداکثری منافع برای مدیریت شهری ضروری است. - الگوی مشارکت پیشنهادی جهت تأمین منابع مالی مورد نیاز بر پایه مشارکت عمومی-خصوصی است.
نفی محروم‌سازی	-
نفی حاشیه‌ای شدن	-

<p>- درخواست اعضای شورایی محله برای عدم تملک‌های غیرقانونی و بی‌برنامه،</p> <p>- درخواست مردم برای صدور رأی ماده صد برای املاک با سابقه،</p> <p>- تأمین نسبی منابع مالی اجرای طرح،</p> <p>- انجام مجموعه اقداماتی برای پیشگیری از وقوع جرم و کاهش جرم در محدوده فرحزاد به منظور افزایش امنیت مردم، از جمله این اقدامات می‌توان به کنترل دسترسی به معنای تعیین مرز و حدود مالکیت فضاهای خصوصی و نیمه خصوصی از فضاهای عمومی و محدود کردن استفاده افراد اجتماع از فضاهای غیر عمومی،</p> <p>- احیای آثار و محوطه‌های تاریخی و ساختمان‌های ویران شده عامل مهمی در پیشگیری از وقوع جرم است.</p> <p>- تقویت عناصر هویتی محله برای افزایش حس مالکیت افراد عمومی و افزایش امنیت،</p> <p>- داشتن نظام سلسله مراتبی سازمان‌دهی فضا در محله فرحزاد باعث افزایش امنیت می‌شود،</p>	<p>رعایت حقوق مردم</p>
<p>- پیش‌بینی امکانات شهری و خدمات عمومی لازمه در محله،</p> <p>- طراحی زمینه گرا با تطابق حداکثری با بستر موجود (طراحی محدوده ارگانیک گردشگری)،</p> <p>- در چشم‌انداز طرح؛ فرحزاد محله‌ای است با بافت مسکونی نوساز و مقاوم که امکانات و خدمات برای همگی ساکنان فراهم است،</p> <p>- جمع‌آوری مشاغل مزاحم و ساماندهی و هدایت مشاغل نامزاحم؛</p>	<p>توزیع عادلانه منابع و امکانات در شهر</p>
<p>- تسهیل در امر ساخت‌وساز (موضوع اسناد مالکیت و -تدوین شیوه‌نامه اعطای مجوز ساختمانی برای نوسازی)،</p> <p>- از میان روش‌های تملک روش کشویی بهترین و مناسب‌ترین شیوه در مواجهه با ساکنان محدوده فاز ۳ نهج‌البلاغه است. در این روش ملک ساکنان تملک اما در مقابل آن به جای اعطای پول تسهیلات مالی و تراکم ساختمانی همراه با مصالح ساختمانی داده می‌شود آن‌هم به شرطی که ساکنان در محدوده فرحزاد و با همکاری ساکنان این محله اقدام کنند.</p> <p>- رعایت حقوق مالکیت مکتسبه موجود در مسیر ساماندهی شبکه معابر،</p> <p>- کاهش عمق دسترسی در عین صیانت از محرمت واحدهای همسایگی،</p>	<p>آزادی</p>

<p>- تأمین پارکینگ مورد نیاز در ارتباط با مسیرهای گردشگری و پیاده‌روی؛</p> <p>- پاک‌سازی، فضاسازی و تبدیل فضاهای رها شده به فضاهای عمومی؛</p> <p>- تأمین دسترسی‌ها و مسیرهای پیاده‌روی و گردشگری؛</p> <p>- امتداد ارتباط و دسترسی پیاده در تمامی طول مسیر رود دره تا امامزاده داوود؛</p>	<p>برابری فرصت‌ها و برابری دسترسی‌ها</p>
<p>-</p>	<p>نیاز به شراکت و سهم شدن در منفعت عمومی</p>
<p>- حفظ سکونت پذیری فرحزاد (ارتقای کیفیت مسکونی و جلوگیری از مهاجرت اجباری ساکنان)،</p> <p>- حفظ هویت و اصالت فرحزاد (حفاظت و عدم دست‌اندازی به عناصر و ویژگی‌های هویت‌بخش فرحزاد)،</p> <p>- عدم تعارض حقوقی طرح با وضعیت محله و رود دره فرحزاد؛</p> <p>- حفظ نظام توده گذاری موجود در هسته محله فرحزاد در عین پیش‌بینی سازوکارهای ترغیب مردم به نوسازی؛</p> <p>- در بخش جنوبی فرحزاد (خارج از محدوده طرح) بیشتر باغ رستوران‌ها، هنوز مشغول فعالیت هستند و در حاشیه فرحزاد به‌خصوص در مجاورت محور آبشار نیز باغ رستوران‌هایی قرار گرفته است. وجود این کاربری‌های گردشگری با چشم‌انداز منطقه و جایگاهی که از نظر گردشگری برای آن دیده شده است، مطابقت دارد به همین جهت ساماندهی این فعالیت‌ها اهمیت ویژه‌ای دارد،</p> <p>- در چشم‌انداز طرح، فرحزاد محله‌ای با هویت منسجم و همبستگی بالای اجتماعی است و به‌عنوان قطب گردشگری طبیعی در تهران،</p>	<p>استحقاق</p>
<p>-</p>	<p>همه‌شمولی و فراگیری</p>
<p>-</p>	<p>تنوع و تفاوت</p>

تفسیر و بحث شاهدهای عینی معیارهای عدالت فضایی در طرح ساماندهی و

احیا محله فرحزاد

۱- همفکری و مشاوره با مردم:

همفکری و مشاوره با مردم در یک جامعه عدالت محور بدین معنا است که برنامه‌ریزی برای جامعه‌ای متکثر که دارای مردمی با پس‌زمینه‌های قومی، نژادی، فرهنگی و طبقاتی متنوع است نمی‌تواند به صورت آمرانه و از بالا به پایین صورت پذیرد، و در فرایند برنامه‌ریزی مشاوره و نظرخواهی از مردم اجتناب‌ناپذیر خواهد بود. از دیدگاه عدالت فضایی، یکی از وظایف اصلی برنامه‌ریزان گوش فرادادن به خواسته‌ها و داستان‌های مردم و کمک به ایجاد اجماع در میان دیدگاه‌های مختلف است. در طرح ساماندهی محله فرحزاد، مسئولان این طرح این مسئله مهم را درک کرده‌اند و با برگزاری جلسات متعدد با نهادهای محلی و اعضای شورایی محله، راهکارهای پیشرفت طرح و مشکلات مردم در محله را استخراج کرده‌اند، شواهد عینی این مفهوم در طرح عبارت‌اند از: تشکیل جلسات با نهادهای مردمی و اعضای شورایی محله فرحزاد به منظور دستیابی راهکارهای پیشرفت طرح، شنیدن انتظارات و نقطه نظرات ساکنین، بررسی مسائل و مشکلات مردم با نظرسنجی‌های مداوم.

۲- مشارکت محور بودن:

منظور از مشارکت به‌عنوان یکی از فرایندهای عدالت فضایی مشارکت فعال و مستمر شهروندان در بازتولید فضا می‌باشد. برنامه‌ریزی توسط مردم آرمان این نگرش است و ویژگی‌های آن تغییر از یک نگاه تجویزی به مشارکتی، از وابستگی به منابع موجود به ظرفیت‌سازی، از توجه به راه‌حل‌های دولت‌محور به شیوه‌های مسئله‌محور با تأکید بر ابتکارات جامعه مدنی می‌باشد. اگرچه در تهیه و اجرای طرح ساماندهی و احیای محله فرحزاد، فرایند مشارکت به معنای واقعی و با همه ابعاد آن، وجود ندارد،

مواردی اندک از توجه به مشارکت مردم به‌طور سطحی مشاهده می‌شود، از جمله طراحی فرحزاد برای فرحزادی‌ها (اخذ نظرات و مشارکت فرحزادی‌ها در تهیه و اجرای طرح)، همچنین در این طرح برای پیشبرد طرح از منابع مالی بخش خصوصی در چارچوب الگوی مشارکت عمومی - خصوصی استفاده شده است.

۳- نفی محروم‌سازی:

بسیاری از محققان مباحث شهر عدالت محور، معتقدند که برنامه‌ریزی باید به حمایت از گروه‌های محروم بپردازد، به‌عنوان مثال، نورمن کرومهلز، بیان داشت که هرچند برنامه‌ریزان در استخدام دولت هستند، اما می‌توانند در برنامه‌ریزی‌های عادلانه به نفع اقشار فقیر و اقلیت مردم نیز بپردازند، در محله فرحزاد، به دلیل وجود بسترهای ساخت‌وسازهای غیرقانونی و غیراصولی، قیمت پایین زمین نسبت به مناطق مجاور، بناهای فرسوده و ساختمان‌های تخریب‌شده و باغات و زمین‌های بایر، گروه‌های کم‌درآمد و فقیر شهری در این محدوده سکونت کرده‌اند، اما در طرح ساماندهی محله فرحزاد شواهدی مبنی بر برنامه‌ها و راه‌حل‌های مشکلات و مسائل آنها یافت نشد.

۴- نفی حاشیه‌ای شدن:

در عدالت فضایی به ائتلاف گروه‌های حق به شهر به‌عنوان نیروی محرکه دستیابی به عدالت مادی و احترام بیشتر به محرومان و گروه‌های به حاشیه رانده‌شده تأکید دارد. طرح ساماندهی و احیاء محله در محله فرحزاد، علی‌رغم وجود سکونتگاه‌های غیررسمی و حاشیه‌نشینی و وجود بناهای آسیب‌دیده و تخریب‌شده، سیاست و راهبرد خاصی را به‌منظور حل مسئله حاشیه‌نشینی و تبعات آن مانند افزایش خرید و فروش مواد مخدر و ارتکاب به جرائم گوناگون مانند دزدی، اعتیاد، ایجاد مزاحمت برای ساکنین اتخاذ نکرده است و در سند فوق، شواهدی دال بر توجه به این مسئله مشاهده نشد.

۵- رعایت حقوق مردم:

در یک جامعه عدالت محور، مردم دارای حقوق فردی و اجتماعی مانند حق تأمین شغل، مسکن، امنیت، حق مالکیت بر اموال خود و.. هستند که حاکمیت و دولت ملزم به تحقق آن می‌باشند. در طرح ساماندهی محله فرحزاد، شواهدی مبنی بر توجه به تأمین امنیت در محله مانند کنترل دسترسی به معنای تعیین مرز و حدود مالکیت فضاهای خصوصی و نیمه‌خصوصی از فضاهای عمومی و محدود کردن استفاده افراد اجتماع از فضاهای غیرعمومی، احیای آثار و محوطه‌های تاریخی و ساختمان‌های ویران‌شده به‌عنوان عامل مهمی در پیشگیری از وقوع جرم، تقویت عناصر هویتی محله برای افزایش حس مالکیت افراد عمومی و داشتن نظام سلسله مراتبی سازمان‌دهی فضا در محله فرحزاد به‌منظور افزایش امنیت مشاهده می‌شود. همچنین عدم تملک‌های غیرقانونی و بدون برنامه املاک مردم و صدور رأی ماده صد برای املاک باسابقه نشان‌دهنده اهمیت حفظ مالکیت‌های خصوصی و حق تصرف بر اموال خود می‌باشد.

۶- توزیع عادلانه منابع و امکانات در شهر:

این مفهوم در عدالت فضایی بر توزیع متوازن و عادلانه امکانات و خدمات شهری، رعایت حداقل‌ها در خدمات و امکانات شهری و ارزش‌افزوده زمین در شهر تأکید می‌کند. در طرح ساماندهی محله فرحزاد؛ بافت مسکونی نوساز و مقاوم با امکانات و خدمات فراهم‌شده برای همگی ساکنان و امکانات شهری و پیش‌بینی خدمات عمومی لازمه در محله، طراحی محدوده ارگانیک گردشگری در تطابق حداکثری با بستر موجود (زمینه‌گرایی)، جمع‌آوری مشاغل مزاحم و ساماندهی و هدایت مشاغل نامزاحم؛ برنامه‌های جمع‌آوری زباله و نخاله‌های ساختمانی، بیانگر شواهد مبنی بر توجه به توزیع عادلانه امکانات و خدمات در شهر می‌باشند.

۷- آزادی:

آزادی در عدالت فضایی بدین معنا است که اجرای طرح باید بتواند حقوق فردی افراد را حفظ کند و آزادی‌های فردی، در اثر اجرای طرح از بین نروند. رعایت حقوق مکتسبه موجود در مسیر ساماندهی شبکه معابر، کاهش عمق دسترسی در عین صیانت از محرمت واحدهای همسایگی، تسهیل در امر ساخت‌وساز (موضوع اسناد مالکیت و تدوین شیوه‌نامه اعطای مجوز ساختمانی برای نوسازی)، اعطای پول، تسهیلات مالی و تراکم ساختمانی همراه با مصالح ساختمانی در مقابل تملک ملک ساکنان، شواهد و مصداق‌های توجه به آزادی‌های فردی در طرح ساماندهی محله فرحزاد می‌باشند.

۸- برابری فرصت‌ها و برای دسترسی‌ها:

فرصت‌های برابر به معنی جلوگیری، رفع یا کنترل برتری بی‌جای افراد در تمامی زمینه‌ها است و نظامی عادلانه است که همه افراد آن دارای موقعیتی برابر جهت بروز توان‌های پنهانی خود باشند. در طرح ساماندهی محله فرحزاد، عواملی مانند تأمین پارکینگ مورد نیاز در ارتباط با مسیرهای گردشگری و پیاده‌روی؛ پاک‌سازی، فضا سازی و تبدیل فضاهای رها شده به فضاهای عمومی؛ تأمین دسترسی‌ها و مسیرهای پیاده‌روی و گردشگری؛ و امتداد ارتباط و دسترسی پیاده در تمامی طول مسیر رود دره تا امام‌زاده داوود را می‌توان به‌عنوان عوامل تسهیلگر و زمینه‌ساز ایجاد برابری فرصت‌ها برای دستیابی به شهر عادلانه دانست.

۹- نیاز به شراکت و سهم شدن در منفعت عمومی:

این مفهوم عدالت فضایی نیز به معنای آن است که افرادی که نتایج کار آنها منفعت بیشتری برای جامعه ایجاد می‌کند، می‌توانند سهم خواهی بیشتری از منابع شهری طلب کنند، در مطالعه و تحلیل محتوای طرح ساماندهی محله فرحزاد، شاهد عینی دال بر این ویژگی یافت نشده است.

۱۰- استحقاق:

مفهوم استحقاق در عدالت فضایی به معنای آن است که در مواردی که افراد به دلایلی نظیر زحمت بیشتر، تحت تعلیم بودن در مدتی طولانی‌تر و... دارای سابقه بیشتری هستند، استحقاق دریافت بیشتری را دارند در طرح ساماندهی و احیاء محله فرحزاد، بر حفظ و ارتقاء ویژگی‌هایی با قدمت بیشتر تأکید شده است و مشاوران برنامه‌ریزی محله اهمیت بیشتری برای آنها قائل شده‌اند که استحقاق مردم برای دستیابی به این حقوق را نشان می‌دهد. شواهد عینی استحقاق در طرح ذکر شده عبارت‌اند از: ارتقای کیفیت مسکونی فرحزاد و جلوگیری از مهاجرت اجباری ساکنان، حفظ هویت و اصالت فرحزاد (عدم دست‌اندازی به ویژگی‌های هویت‌بخش فرحزاد)، عدم تعارض حقوقی طرح با وضعیت محله و رودره فرحزاد؛ حفظ نظام توده گذاری موجود در هسته محله فرحزاد در عین پیش‌بینی سازوکارهای ترغیب مردم به نوسازی و حفظ باغ رستوران‌های قدیمی.

۱۱- همه‌شمولی و فراگیری:

این مفهوم عدالت فضایی به معنای در نظر گرفتن نیازهای و درخواست‌های همه مردم و گروه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، قومی، نژادی، سنی در برنامه‌ریزی‌ها و حذف تبعیض در بهره‌مندی از امکانات و خدمات می‌باشد. در تحلیل سند ساماندهی و احیای محله فرحزاد، مصداق‌های دال بر همه‌شمولی و فراگیری مانند برنامه‌های ویژه برای حرکت جانبازان و معلولان، سالمندان و کودکان و همچنین برنامه‌هایی برای توانمندسازی حاشیه‌نشینان و سکونتگاه‌های غیررسمی که به دلیل قیمت پایین زمین و وجود املاک بدون اسناد مالکیتی در این منطقه ایجاد شده‌اند، مشاهده نشده است. در حقیقت طرح ساماندهی و احیا فرحزاد، طرحی فیزیکی کالبدی است و کمتر به حل مسائل اجتماعی اقتصادی محله پرداخته است.

۱۲- تفاوت:

معیار تفاوت به این موضوع اشاره دارد که در صورتی که تفاوتی در توزیع وجود دارد، این تفاوت زمانی عادلانه است که به نفع محروم‌ترین طبقه باشد. در طرح ساماندهی و احیاء محله فرحزاد، شواهد و مصداق‌هایی دال بر این مسئله مشاهده نشد.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش تلاش شد، با استفاده از مطالعه متون و منابع معتبر مربوط به عدالت فضایی، معیارها و مفاهیم آن ارائه گردد و سپس طرح ساماندهی محله فرحزاد بر اساس میزان انطباق با معیارهای عدالت فضایی ارزیابی شود. سؤال اول پژوهش مبنی بر اینکه اصول و معیارهای عدالت فضایی چیستند، با استفاده از فرا ترکیب پاسخ داده شده است و ۱۲ اصول شامل مشاوره با مردم، مشارکت محوری، نفی محرومیت و حاشیه‌نشینی، رعایت حقوق مردم، توزیع عادلانه منابع، آزادی، برابری فرصت‌ها، نیاز به سهم شدن در منفعت عمومی، استحقاق، همه‌شمولی و فراگیری، تنوع و تفاوت به‌عنوان اصول عدالت فضایی شناسایی شدند. در مرحله دوم پژوهش، طرح ساماندهی و احیای محله فرحزاد را بر مبنای میزان انطباق با اصول و معیارهای عدالت فضایی ارزیابی و تحلیل نموده، نتایج تحلیلی محتوای کیفی طرح بر اساس معیارهای عدالت فضایی بیانگر انطباق نسبی و کم این طرح با معیارهای عدالت فضایی است. به‌گونه‌ای که به همه ابعاد و اصول عدالت فضایی در این طرح پرداخته نشده است. در واقع می‌توان این‌گونه استنباط نمود که با توجه به اینکه طرح ساماندهی محله فرحزاد مانند بسیاری از طرح‌های توسعه شهری، طرحی فیزیکی کالبدی تحت تأثیر برنامه‌ریزی عقلانی و لیبرالیسم است، به ابعاد عدالت فضایی موردنظر متفکران و اندیشمندان لیبرالیسم مانند آزادی و تأمین عادلانه منابع و امکانات، استحقاق، رعایت حقوق اساسی و اولیه مردم و... توجه داشته است درحالی‌که مفاهیم موردنظر عدالت محور در دیدگاه‌های اقتصاد

بررسی و ارزیابی طرح‌های توسعه شهری بر اساس ... ۸۹

سیاسی و پست‌مدرن مانند نفی محرومیت و حاشیه‌نشینی، شمولی و فراگیری، مشارکت همه‌جانبه مردم در تهیه و اجرای طرح و سهم شدن در منفعت عمومی طرح‌ها جایگاهی ندارند و علی‌رغم وجود محله‌های حاشیه‌نشین و سکونتگاه‌های غیررسمی در این محله نظام برنامه‌ریزی برای رفع محرومیت و توانمندسازی این محلات راهکاری اتخاذ نکرده است.

منابع

- احمدی کرد آسیابی، فرزانه. (۱۳۹۱)، ارزیابی عملکرد مدیریت شهری در عدالت فضایی میان نواحی (مطالعه موردی شهر قائم‌شهر)، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری*، دانشگاه تربیت مدرس.
- بهرام پور، مهدی. (۱۳۹۴)، شهر عدالت محور (عدالت فضایی در مدیریت شهری در تهران)، *پایان‌نامه دکتری رشته شهرسازی*، دانشگاه تربیت مدرس.
- داداش پور، هاشم؛ علیزاده، بهرام و رستمی، فرامرز. (۱۳۹۴)، «تبیین چارچوب مفهومی عدالت فضایی در برنامه‌ریزی شهری با محوریت مفهوم عدالت در برنامه مکتب اسلام»، *مجله نقش جهان پارس*، شماره ۱، جلد ۵: ۷۵-۸۴.
- داداش پور، هاشم و الوندی پور، نینا. (۱۳۹۵)، «عدالت فضایی در مقیاس شهری در ایران»، *هنرهای زیبا*، دوره ۲۱، شماره ۳: ۶۷-۸۰.
- رستمی، فرامرز. (۱۳۸۹)، بررسی و تحلیل نحوه توزیع خدمات عمومی شهری از منظر عدالت فضایی، نمونه موردی شهر یاسوج، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد شهرسازی*، دانشگاه تربیت مدرس.
- رفعیان، مجتبی و الوندی پور، نینا. (۱۳۹۴)، «مفهوم‌پردازی اندیشه حق به شهر، در جستجوی مدلی مفهومی»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، سال دوم، شماره ۱۶: ۲۵-۴۷.
- سن، آمارتیا. (۱۳۷۹)، *برابری و آزادی، مجموعه فلسفه و اقتصاد سیاسی*، ترجمه: حسن فشارکی، تهران: نشر و پژوهش شیرازه.
- سعیدی رضوانی، هادی و نوریان، فرشاد. (۱۳۹۳)، «شهرسازی عدالت-محور؛ رهیافتی پیشرو در برنامه‌ریزی شهری»، *مجله مطالعات شهری*، سال سوم، شماره ۱۲: ۴۷-۵۸.
- شکوهی بیدهندی، محمد صالح. (۱۳۹۳)، ارزیابی عدالت فضایی در برنامه‌های توسعه شهری، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته شهرسازی دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران*.
- فریدمن، جان. (۱۳۸۷)، *برنامه‌ریزی در حوزه عمومی، از شناخت تا عمل*، ترجمه: عارف اقوامی مقدم، تهران: نشر مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری ایران، چاپ اول.
- قادری حاجت، مصطفی. (۱۳۹۳)، طراحی الگوی سنجش عدالت فضایی در کشورها مطالعه موردی ایران، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا*، دانشگاه تربیت مدرس.
- مهندسین مشاور آورث. (۱۳۹۵)، *طرح احیا و ساماندهی روددره فرحزاد*، شهرداری تهران.

۹۱ بررسی و ارزیابی طرح‌های توسعه شهری بر اساس ...

- مهندسین مشاور پارس بوم. (۱۳۹۵)، *طرح طراحی شهری روددره فرحزاد*، شهرداری تهران.
- میرغلامی، مرتضی؛ علیزاده، بهرام و کی نژاد، محمدعلی. (۱۳۹۷)، «ارزیابی عدالت فضایی در توسعه مجدد فضاهاى شهری مورد پژوهی: طرح موضوعی عتیق شهر تبریز»، *مجله باغ نظر*، دوره ۱۵، شماره ۶۷: ۴۳-۵۲.
- هاروی، دیوید. (۱۳۷۶)، *عدالت اجتماعی و شهر*، ترجمه: فرخ حسامیان، محمدرضا حائری و بهروز منادی زاده، تهران: نشر شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.
- یعقوبی، داریوش. (۱۳۸۸)، *درک ایرانیان از عدالت*، تهران: نشر جامعه شناسان.
- Bailey, Kenneth and Lobenstine, Lori. (2011). *Spatial Justice: a frame for reclaiming our rights to be*, the Design studio for social intervention with the generous support of the praxis project. www.ds4si.org
- Bassett, Sarah. (2013). *The role of spatial justice in the regeneration of urban spaces*, NEURUS Research, The Netherlands. MUP Capstone
- Connelly, Stephen and Bradley, Karin. (2004). *Spatial justice*, European spatial policy and the case of polycentric development, Paper for the ECPR Workshop on "European Spatial Politics or Spatial Policy for Europe?" 13-18 April, Uppsala, Swede
- Dufaux, Frederic., Gervais- Lambony, Philippe., Lehman-Frisch, Sonia., and Moreau, Sophie. (2009). "Spatial Justice, justice spatial", *spatial justice* 1 (1), 1-2.
- Fainstein, S (2014). "The just city", *International Journal of Urban Sciences*, 18(1), 1-18.
- Guasco, Anna. (2015). (De) constructing Los Angeles: "Spatial Injustice and Memoirs", *Undergraduate Journal of Humanistic Studies*, spring, Vol. I
- Iveson, Kurt. (2011). "Social or spatial justice? Marcuse and Soja on the right to the city". *City*. 15 (2), 250-259
- Malý, Jiří (2016). "Questioning territorial cohesion: (UN) equal access to services of general interest". *Regional Science*, 2 (4), 1-21.
- Manuel, Jennifer. (2016). *Social and Spatial Justice: Grassroots Community Action*, San Jose, CA, USA
- Rauhut, Daniel. (2017). A Note on Territorial Justice, 57th conference of the European Regional Science Association, in Groningen, the Netherlands, 29th August – 1st September
- Silva, Carlos N. (2012). "Spatial Justice and the Right to the City: What Role for E-Planning?" *International Journal of E-Planning Research*, 1(2), 88-91

- Soja, Edward W. (2008). *The city and spatial justice*, conference Spatial Justice, Nanterre, Paris, March 12-14
- Soja, Edward W. (2010). *Seeking spatial justice*, Minneapolis: University of Minnesota Press, ISBN: 978-0-8166-6668-3.
- Talen, Emily. (1998). "After the Plans Methods to Evaluate the Implementation Success of Plans", *Journal of Planning Education and Research*, 16 (2), 79-91.
- Tavana Mehrabani, Farah and Nohegar, Ahmad (2017). "Analysis the Urban Management and Role of Spatial Equity in Urban Areas (Case Study: Hashtgerd New City)", *Journal of Accounting and Management*, 3 (3), 14-21
- Williams, Justin (2018). Spatial Justice as Analytic Framework, *A thesis for the degree of Doctor of Philosophy*, in the University of Michigan
- Uwayezu, Ernest and Vries. (2018). "Indicators for Measuring Spatial Justice and Land Tenure Security for Poor and Low Income Urban Dweller", *Land* 2018, 7 (1), 84-90
- Uitermark, Justus and Nicholls, Walter (2017). "Planning for social justice: Strategies, dilemmas, tradeoffs", *Planning Theory*, 16 (1), 32-50.